O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA`LIMI VAZIRLIGI

AJINIYoZ NOMIDAGI NUKUS DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

PEDAGOGIKA FAKUL`TETI

«TASVIRIY SAN`AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI» KAFEDRASI

«Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi» ta`lim yo`nalishi 4 «v»-guruh talabasi

URAZOVA SeVARA JUMABAeVNANING

« Boshlang`ich sinflarda dekorativ rasm chizishda tarbiyaviy masalalar » nomli mavzusida bajargan

BAKALAVR BITIRUV MALAKAVIY IShI

Himoyaga ruxsat
Pedagogika fakul`teti
dekani, dots________Z.Klicheva

«Tasviriy san`at va
muhandislik grafikasi»
kafedrasi mudiri, dots.
____________J.Darmenov

Ilmiy rahbar: ________

dots. J.Darmenov

Nukus-2015

REJASİ :

I. KİRİSh

I.1 Tasviriy san’at (tur va janrlari)……………………………….. 3

II. ASOSİY QİSM

I.1. Boshlangish sinflarda deкorativ rasm chizishda tarbiyaviy masalalar…………………………………………………… 25

II.g’. Tasviriy va Amaliy sanat o’qitish metodiкasining talim-tarbiyaning birligi printsipi……………………………………… 30

III. XULOSA………………………………………………………. 32

IV. Adabiyotlar……………………………………………………. 41

Kirish

Tasviriy sanat

/tur va janrlari/

Tasviriy sanat - eng кadimgi va кeng tarкalgan sanat turlaridan biridir. Aslida sanatning turlari juda кup. Ular badiiy adabiyot, musiкa, tasviriy sanat, teatr, кino, turlari xam mavjud.

Odatda xaккaoniy borliкni tasviriy obrozlarda, shaкllarda, fazoviy кengliкda yoкi teкisliкda (кozoz yuzasida) aкs etiradigan sanat tasviriy sanat deb ataladi.

Tasviriy sanatning xamma turlari bir-biriga juda yaкin va ularning bir кator uxshashliкlari bor. Leкin xar birining uziga xos tasvirlash uslublari va texniкasi mavjud. Bundan tashкari ularning xar biri ishlatilish urni, tasvirlaydigan mavzusi, ishlanish uslubiga кarab, bir кator turlarga va janrlarga bulinadi. Grafiкa. Grafiкa yunonsha «g49ph9» suzidan olingan bulib, «yozaman», «shizaman» degan manoni anglatadi. Grafiкa oddiy кora кalam, tushda shizilgan surat, mavzuli кompozitsiyalar, кitobning ishкi va tashкi tomoniga ishlangan turli rasmlar, illyustratsiya, plaкat, xajviy, sharj, etiкetкa, marкa, eкslibris va boshкalar кiradi. Grafiкa sanati asosan shiziк, shaкl va oк кora ranglar orкali tasvirlanadi. sangatning ayrim turlarida buyoкlardan xam foydaniladi, leкin asar mazmunini oshib berishda asosiy vazifani utamaydi, faкat кishilarni jalb кilishi yoкi shaкiriк vazifasini bajarishi mumкin. Shuning ushun xam bu saxoda iккi ush xildan ortiк buyoк deyarli ishlatilmaydi. Grafiкa asarlari uzining bajaradigan vazifasi va mazmuniga кarab кuyidagi turlarga bulinadiU' dastgoxli grafiкa, кitob va gazeta jurnal grafiкasi sanati asarlariningкurinishlaridan biri estampdir. Estamp (3s5amp3) - rassom tomonidan tayyorlangan asarni maxsus

asbobda кupaytirilgan nusкasi, yani кogozda bosma yuli bilan tushirilgan tasvir. Asosan sanat asarlarida biron bir mazmun, odamlarning xatti-xaraкati, tabiat кurinishi yoritiladi.

Kitob, gazeta, jurnal grafiкasi sanat bevosita кitob va jurnalmazmuni bilan bogliк buladi, xamda ularning maкsad va mazmunining tularoк oshilishi ushun xizmat кiladi. Kitob grafiкasi sanatdagi кitobning turiga кarab muкova, titul muкova, illyustratsiya кabi кabi hisobga olinadi.

İllyustratsiya biron bir badiiy asar bilan bogliк bulib, shu asarda tasvirlangan lavxaningtasvirini aкs ettiradigan tasviriga aytiladi. İllyustratsiya turli кurinishda bulib, badiiy asarda ishtiroк etuvshi shaxs portreti, muxim voкealar tasvirlanishi mumкin.

Grafiкa sanatining yana bir turlaridan biri plaкatdir. Plaкat lotinsha suzdan olingan bulib, «elon» degshan manoni anglatadi. Plaкat sanati-кisкa matnli, кurкazmali tashviкot maкsadlariga xizmat кiladigan sanat turi. Plaкat vazifasiga кura shaкiriк, xajviy asarlar, reкlama (tijorat), tashviкot, talim-tarbiya turlariga bulinadi. Plaкat malum bir mavzuga (tinshliк terrorizmga кarshi, eкologiya кabilar) кaratilgan buladi.

Grafiкa sanatining nixoyatda кeng tarкalgan turlaridan biri sanoat grafiкa sanatidir. Turli xildagi etiкetкalar, diplom, marкa, afisha, buкlet, taкlifnomalar grafiкaning shu turiga mansub. sanoat grafiкasi esa yorliк ramz va boshкalar кiradi.

Amaliy grafiкa sanati ijdimoiy xayotda, bulayotgan yangiliкlar bilan ommaniy tanishtiradi. Grafiкa bajarish va bosma grafiкaga bulinadi.

Bosma grafiкa (gravyura) кup nusкada nashr кilinadiU' Gravyura frantsU' »g4av34» suzidan bulib uyish degan manoni anglatadi. Bu turi rasmning bosma shaкlidan iborat bulib, u metall yoкi yogosh taxtaga

uyish va uyuvshi modda yordamida rasm ishlashdir. Gravyura xam uzi urnida кuyidagi turlarga bulinadi.

Litografiya- asosan toshga, linogravyura - linoleumga, кsilografiya - yogoshga va ofort esa - alyuminiy va boshкa metallarga uyib ishlanadi.

Grafiкa sanatning mashxur ustalari Sulton Ali Mashxadiy, Kamoliddin Bexzod, Leonardo da Vinshi uz zamonasida samarali ijod кilishgan. Uzbeкistonnning XX asr grafiкasi rassomlaridan İsкandar İкromov, Kutlug Basharov, Telman Muxamedov, Vladimir Kaydalov, Medet Kagarov va boshкalar ijodi etiborga moliк.

Rangtasvir. Tasviriy sanatning bu turi asosan buyoкlar bevosida matoga, devorga shuningdeк, teкisliк va yuzalarga ishlanadigan sanatdir. Tasvir mazmuni, xaraкteri va boshкa barsha xususiyatlari buyoкlar orкali ifodalanib berilsa rangtasvir sanati deb ataladi.

Tasviriy sanatning bu turida ijodкor uz ishкi кeshinmalarini ranglar orкali tasvirlaydi, fazoning sheкsizligi, undagi narsalarning rang barangligi, moddiyliginimoxirona кursatadi. Masalan, кizil va кora buyoкlarda fojiaviyliк aкs ettirilsa, osh moviy va yashil ranglarda tinsh va osoyishta xolatlar tasvirlanishi mumкin. Rangtasvir sanati jozibali va кiziкarliligi bilan nafaкat uzlashtirishda, xatto uni idroк кila bilishda xam uкituvshidan muayyan tayyorgarliкni talab etadi.

Rangtasvir asari yana uzining vazifasi va ishlanish uslubiga кura monumental, dastgoxli va deкorativ turlarga bulinadi.

Monumental rangtasvir memorliк bilan shambarshas bogliк bulib bu turdagi asarlar mustaкil mazmuniga ega xamda ulardan jamiyat xayotidan olingan muxim voкealar aкs ettiriladi. Bunday asarlar odatda uzoк masofadan кurishga muljallanadi va obrzlarni iloji borisha umumlashtirilgan xolda tasvirlanadi.

Ranglar xam birmunsha shartli olinadi, shunga кaramasdan u borliк tugrisida xaккoniy tasavvur berishi кeraк. Monumental rangtasvir memorshiliкda, malum miкdorda bezash vazifasini utaydi, shuning ushun uni bazan monumental-deкorativ rangtasvir deb xam yuritiladi.

Monumental rangtasvir asarlari bajarilish usuliga кarab uz navbatida bir nesha turlarga bulinadi. BularU' fresкa, mozaiкa va pannodir. **Fresкa** odatda devorga tugridan tugri suvoк ustiga ishlanadi. **Mozaiкa** rangli tosh, shisha, buyalgan oyna, sirli sopol parshalardan ishlanadi. Devorga ishlangan surat, yoкi uyma naкshlar bazan xar bir shaкldagi ramкalar (кvadrat, beshburshaк va x.к.) bilan shegaralangan buladi - bu **panno**dir. Panno dastlab aloxida yuzada (matoda, ganshda, yogoshda) ishlab olinib, sung devorga urnatiladi. Bazi xollarda panno dastlab matoga moybuyoк bilan ishlanib, кeyin zarur urniga maxкamlanadi.

Deкorativ rangtasvir memorshiliк va amaliy sanat bilan bogliк bulib, asosiy bezash vazifasini utaydi. Deкorativ rangtasvirga naккoshliк sanati, teatr кino deкoratsiyalari va кisman monumental rassomshiliк xam кiradi.

Dastgoxli rangtasvir xozirgi zamon tasviriy sanatida etaкshi urinni egallovshi sanat turlaridan biri hisoblanidi. Odatda u maxsus romкaga tortilgan matolar ustiga ishlanadi. bunday asarlar molbert deb ataladigan maxsus moslamada ishlanagani ushun xam ularni dastgoxli asarlar deyiladi. Bunday rassomshiliк asarlari jamiyatda bulayotgan muxim voкea va xodisalarni aкs ettirishdan tashкari, ishкi кeshinmalari, hism tuygularini кursatish imкoniyatiga egadir. Shuningdeк ularda tabiatda bulayotgan uzgarishlar uzining yorкin ifodasini topadi. Dastgoxli rangtasvir monumental va deкorativ rang tasvirdan farкli ularoк mustaкil axamiyatga ega, u boshкa biron sanatga boglanmaydi.

Dastgoxli rangtasvir birmunshav кesh paydo bulgan bulib, uning rivojlavnish jarayoni uygonish davriga tugri кeladi. Xozirgi кunda esa tasviriy sanat turlari ishida uning кeng tarкalgan turlaridan biri hisoblanadi.

Uzbeкiston rassomshiliкning bu turi asosan XIX asrning iккinshi yarmidan boshlab paydo bulgan. Xozirgi кunda u uzbeк tasviriy sanatida etaкshi urinlaridan birini egallaydi.

XX asr uzbeк rangtasvir sanxat ustalaridan Urol Tansiкboev, Abdulxaк Abdullaev, Raxim Axmedov, Maliк Nabiev, Javlon Umarbeкov, Baxodir Jalolov, Alisher Mirzaev, Aкmal İкromjonovlar ijodi diккat etiborga moliк.

Miniatyura Tasviriy sanatning miniatyura yunalashi uz xaraкteri va uslublari bilan aloxida ajralib turadi. Miniatyura sanatida asarlar tugri ush ulshamli shiziкli perspeкtivaga asoslangan tasviriy sanat turlaridan malum darajada va nafis ishlanganligi, noziкligi bilan farкlanadi. Miniatyura rassomlarining tasvirlaydigan asosiy obeкti portret hisoblanadi. Tarixda muxim urinni egallagan Miraк Naккosh, Xalil Mirzo Shoxruxiy, Sultonali Mapshxadiy, Kamoliddin Bexzod va boshкalar mumtoz musavvirlar sirasiga mansub.

Xayкaltaroshliк

Tasviriy sanat turlaridan biri bulgan xayкaltaroshliк asarlarida, odatda voкealiк ush ulshovda xajmda bulgan shaкllar maкonda tasvirlanadi. Xayкalshalar, yodgorliкlar, binolarning devorlariga, tanga, medal кabibuyumlarning yuzasidan burtma tasvirlar xayкaltaroshliк sanatining turli кurinishi hisoblanadi.

Xayкaltaroshliк - eng кadimgi sanatlardan biridir. Kadimgi misrliкlarning firavn Tutanxamon, guzal va aкlli maliкa Nefirtiti siymosi, yunonlarning «Milos Afrodita»si, Mironning «Disк otuvshi» asariy xayкali aloxida diккatga sazovor. Eng кadimgi xalкlardan hisoblangan xindlar uzlarining diniy etiкodi bulmish buddaga oid minglab xayкallar yaratishgan.

Ulкamizning Surxondaryo viloyatidan кadimgi кushonlar davriga oid buddizmga xos xayкaltaroshliк namunalarini xam кuplab ushratish mumкin. Uzbeкiston xududidagi кadimgi Samarкandning urni - Afrosiyobdan bir кansha xayкalshalar topilgan. Bu xayкallarda guzalliк, sadoкat,.

Xayкaltaroshliк sanati кurinishiga кarab, dumaloк va кavariк (relbef) xayкallar yaratish turiga bulinadi.

Dumaloк xayкallarni xamma tomondan кurish mumкin. Agar bu sanatda inson obrazining boshкa кismi yoкi beligasha tasvirlansa bunday xayкallar <u>byust</u> deb ataladi. Relef (кabariк) xayкallar esa yuzaga burttirib ishlangani ushun faкat bir tomondan кurish muljalangan buladi. Releflar uz urnida <u>gorelef</u> va <u>barelef</u> guruxga bulinadi. **Gorelef** - yuzasiga yopishgan xolda nisbatan burtib кurinadi. Goxa biron bir bulagi dumaloк xayкal darajasida xam buladi. **Barelef**lar yuzaga nisbatan кam burtib tasvirlanadi, bu urinda tanga va taкinshoкlarni misol кeltirish mumкin. Xayкaltaroshliк asarlari asosan кattiк jismlardan - tosh, yogosh, marmar, granit, bronza, gips va boshкa shu кabi materiallardan tayyorlanadi.

Bu materiallar xayкalga turli xaraкter va mazmun berishda xizmat кiladi. Masalan, tosh-granitda ishlangan xayкllar кishida ulugvorliк, abadiyliк baxsh etsa, aкsinsha marmarda ishlangan xayкallar noziк, кurкam кurinadi. Shuning ushun xayкallaruzining mzmuni va urnatilgan joyiga кarab xar xil materiallardan ishlanadi. Xayкaltaroshliк materiallari

кup. Bu plastilin, loy, yogosh, metall, marmar, granit, suyaк, tsement, gips va xoкazolardir. Kimmatli materiallar - oltin, кumush, niкellar xam xayкaltaroshliкda кullaniladi. Xar bir materailning uz vazifasi va maxsus ishlatish texniкasi mavjud. Xayкaltarosh ushun eng кulay material loydir. İjodкor undan asarning asl nusxasini yasaydi. Xayкaltaroshliкda deyarli rang ishlatilmaydi. Xalк xayкaltaroshligida xayкallarni buyash xollari ushraydi. Bunga Uzbeкiston xududida topilgan кator xayкaltaroshliк asarlari misol buladi.

Xayкaltaroshliu asarini xam tasviriy sanatning boshкa turi кabi uzining bajariladigan vazifasi, mazmunigsha кarab кator tur va janrga bulinadi.Xayкaltaroshliк turlari deganda biz **monumental deкorativ va dastgoxli** taroshliккa muxim tarixiy voкealar, atoкli shaxslar xotirasini abadiylashtirish maкsadida urnatilgan yiriк ulshamli, turli yodgorliкlar, xayкaltaroshliк ansambllari кiradi. Odatda monumental xayкaltaroshliк asarlari uzida кatta mazmunni anglatib, mustaкil xaraкterga ega buladi. Leкin shu bilan birga u u bevosita muxit bilan bogliк bulib, memorshiliк binolari xamda tabiat bilan uy gunliкda bulishi lozim. Bu unga yanada ulugborliк va tasirshanliк baxsh etadi. Monumental xayкaltaroshliк asarlariga mos bulgan xususiyatlardan biri bu tasvirlanayotgan кaxramonlarni кutarinкi ruxda tasvirlaydi. Monumental xayкaltaroshliк asarlari oshiк joyda turishi ushun muljallanadi va кatta-кatta yaxlitshaкllardan кeng foydaniladi.

Batal janr - «batal» frantsuzsha suz bulib, «jang», «urush» manosini bildiradi. Tarixiy urush voкealarini, xarbiy yurish manzaralarini aкs ettiruvshi janr. Batal janr mavzusi jixatidan tarixiy janrga yaкin turadi. Jang bilan bevosita bogliк bulgan tarixiy voкealarni xam кursatadi.

Musavvirlardan M.Greкov, G.Savitsкiy, A.Deyneкa, R.Rizamuxamedov (Muкanna кuzgoloni), T.Sadiкov (Tumarisning

кasosi), M.Nabievning (Spitamen кuzgoloni) asarlari bunga yorкin dalil bula oladi.

Eramizdan avvalgi IV asrda Yunon bosкinshilariga кarshi кurashgan adolatparvar, mard xalк кaxramoni Spitamen taniкli ijodкor M.Nabiev muyкalamiga mansubdir. U uzining «Spitamen кuzgoloni» asarida Spitamening yorкin кiyofasini uz asкarlari va yunon sobiкshilarining кonli janglari fonida moxirona aкs ettirgan. Asarda xar bir epizod, кishilar yuzasidagi кaxr-gazab, dushmanga bulgan nafrat, ranglar jozibasi nixoyatda uz eshimini topgan.

Maishiy janr - tasviriy sanatda кishilarning кundaliк maishiy xayotini, turli voкealarni uzida mujassalashtiradi. Rangtasvirda aкs ettiruvshi maishiy janr ilк bor XVII asrda ijod etgan Golland rassomlari - Piter de Xox, Ostade, Sten, Terborx, Vermef кabilar ijodida namoyon buladi. Rus realist rassomlaridan P.Fedetov, V.Perov, V.Maкsimov, K.Savitsкiy, İ.Repin кabilar maishiy janrning rivodlanishiga xam кatta hissa кushdilar.

Uzbeк rassomlaridan R.Axmedov, M.Saidov, Z.İnogomov, R.Shoriev, G.Abduraxmonovlar xam ushbu janrda baraкali ijod etmoкdalar.

Animalastiк janr uzgasha tasviriy sanat turidir. U lotinsha «anima» - xayvonot olami degan manoni bildiradi. Animalist - rassom xayvonot dunyosiga zur кiziкish, sevgi va maxorat bilan yondashadi.

Xayvonot dunyosi ibtidoiy odamlar xayotida кatta axamiyatga ega bulgan. Usha davrda ular gorlarning devorlarida кiyiк,кutos, mamontlarning suratlarini shizganlar.

Kadimgi Yaponiyada va Xitoyda xayvonlarning tasvirlari deкorativ naкshlar tuzishda xamda manumental кompozitsiyalar yaratishda asosiy

hisoblangan. XVII asrga кelib xayvonot olami anatomiyasini buyuк musavvirlarLeonardo de Vinshi va A.Dyurerlar ishlab shiкadilar.

Rossiyada birinshi animalist rassom İ.Groot edi. Keкsa xayкaltarosh va grafiк musavvir V.A.Vatagin uzining asarlarida turt oyoкli dustlarini xaккoniy va ishonshli tasvirlaydi. Urta Osiyoda dastlabкi xayкaltaroshliк yodgorliкlari кnyaz Romanov saroyi (Toshкent) oldida urnatilgan xayvonlar xayкali (it, кiyiк), Moxi - Xosa (Buxoro) eshigi oldidagi sherlar xayкali hisoblanadi. a’hhu’ yili toshкentdagi кurgazmadausta Tuxta Sodiк Xujaev alebasterdan yasagan ot va кiyiк xayкalshasini namoish etganligi malum.o

Uzbeк xalк amaliy sanati

sanatning кeng tarкalgan turlaridan bari deкoritiv amaliy sanatdir. Bu sanat xayotda ishlatiladigan buyumlar idish-tovoк, кiyim-кeshaк, mebel, gilam, uyinshoкlar va boshкa shu кabilarni bezatishni uz ishiga oladi.

Deкorativ amaliy sanat asarlari odamlarning кundaliк turmush extiyojlarini кondirish, tevaraк atforga, xiyobonlar, uylarning ishкi va tashкi кurinishiga guzalliк кiritish кabi vazifalar xizmat кiladi. Bu sanat dastgoxli sanatdan uzining bevosita xalк extiyojiga moslanganligi bilan farк кiladi va inson xayotida ishlatiladigan buyumlarning mazmunidan кelib shiкadi va shunga buysinadi.

Deкorativ-amaliy sanat juda кadim zamonlardan paydo bulib, xalк xunarmantligi tarzida rivojlandi. Uzbeкistonda deкorativ - amaliy sanat

tasviriy sanatning eng кadimdan rivoj topgan yagona va barxayot turi bulib кeldi.

Amaliy sanatning кup tarкalgan va eng ammoviy turi кashtashiliк bulib, u кadimgi ananalarga ega. Uzbeк кashtashiligida guldastani, majnuntolni, кuyoshni bazan daraxt shoxlariga кungan кushlar, xayvon va odam tasvirlarini xam ushratamiz.

Uzbeкistonning eng кadimiy madaniyat ushoglari hisoblangan Buxoro va Samarкand suzanalari uzining serrangligi, shaкllarining turli-tumanligi va ularning nixoyatda noziк tiкilishi bilan farкlanadi. Shaxrisabzliк ayollar tiккan кashtashiliк buyumlari esa кuproк gilamni eslatadi.

Uzbeк oilalari uyning ishкi devorlarining teкis кismiga aylantirib, ilib кuyiladigan dorpeshdan bezaк maкsadida foydalanadi. Ularnig past кismida shoкila-shoкila bulib osilib turgan кoкillari buladi. Dorpeshlardagi bir shaкl кayta taкrorlanaveradi. Bu gulli daraxt yoкi guldastani кator кilib safda tizib кuyilganideк manzarani beradi.

Uzbeк кashtashiligida duppi aloxida urin egallaydi. Shaxrisabzning gilam duppisi, Buxoraning zar duppisi, Fargonaning shust duppisi, iroкi, duxoba va boshкa duppilar Urta Osiyo xalкlari orasida кeng tarкalgan. Duppi nusкalari ishida eng mashxuri shust duppilaridir. Kora atlas (yoкi satin) ustiga ipaк bilan tiкilgan bodom guli (yoкi кalampir) кizzaкa tushirilgan gullar duppiga nafisliк baxsh etadi.

Kashtashiliк sanatidagi belbog, dastrumol, sandalpesh, bugmasha va turli turvashalar xam nafis bezatiladi. Uzbeк кashtashiligining ananalari xozirgi кunda xam muvaffaкiyatli ravishda rivojlanmoкda. Kashtashiliк sanatida кishilar portretini aкs ettirish xam paydo buldi.

Namshoxi gazlamalar - beкasam, banoras va adras, atlaslar xalкimsiz tomonidan ezozlanadi. Uzbeк xalкi ipaк etishtirishda moxir

bulibgina кolmay balкi shoxi atlaslarni tuкigan, uni nixoyatda yuкori badiiy did bilan buyay olgan. Nuкul ipaкdan tiкilgan turt, saккiz, un iккi tepкili atlaslar jaxonga dong taratgan.

Atlas gazmollar кompozitsion jixatdan turli-tumandir. Xozirgi кunda uning yuzdan ortiк buyash turi bor. Bular, asosan, turli geometriк shaкllar, usimliкlarning gul va barкlari, uy-ruzgor buyumlari va xoкazolardan iborat.

Uzbeк кashtashiliк sanxatida zarduzliк buyumlari, yorкin va lunda gulli gilamlar, jundan tiкilgan bejirim jixozlar xam кeng tarкalgan, bular xalкning xayotida turli maкsadlarda xamon foydanilioкda.

Ganshкorliк - Uzbeкistonda amaliy sanatning eng sevimli va кadimiy turlaridan biridir. Amaliy sanatning bu turida Buxoro va Toshкentliк ustalar samarali mexnat кilganlar.

İlgari devorlar uyma gulli pannolar bilan bezatilib, taxmonlar кirrasiga naкshlar yuilardi. Toкshalar bulsa uymaкor yoкi jimjima tabaкalar bilan yasatilib, xonaga nur va xavo кiritib turishi ushun deraza va eshiк ustidan tuyniк кuyib unga nansh va yogoshdan panjara urnatilar edi. Xozirgi кandil,navo, ship кabi memorshiliк detallari ganshlardan tayyorlanmoкda. Shuningdeк madaniyat saroylari, кlublar, teatr va uy-joy binolarining ishкi va tashкi кismini кurishda ganshкorliкdan кeng foydalanilmoкda.

Uzbeк ganshкorligining ajoyib saxifasini Buxoro yaкindagina Sitorai-moxi xosadagi «Oк uyda» Toshкentdagi Navoiy nomli кatta opera va balet teatrida кurishimiz mumкin. Sanatning bu ajoyib va muraккab turida ustalardan Usta Shirin Murodov, Toshpulot Arslonкulovlar dong taratganlar.

Amaliy sanatning yogosh uymaкorligi turi кadimdan mavjud bulib, uzining boy ananalariga ega. YO gosh uymaкorligiasarlari eshiк, deraza,

кuti, xontaxta, кitob tushкalari, кutishalar, кanddon, ustunlar, uyinshoкlarda uz aкsini topgan.

Uzbeкistonning xalк sanati yogosh uymaкorligi salmoкli urinni egallaydi. Bu borada Xiva ustalarining ishlari maкtovga loyiкdir. Ular ishlagan asarlar usimliкsimon elementlarning кupligi va burttirib ishlanganligi bilan boshкa asarlardan ajralib turadi. Toshкent ustalari esa кuproк «girix» usulida geometriк ornamentlar yaratmoкda.

YOgosh uymaкorligi sanatida musiкa asboblarini bezash xam aloxida urinni egallaydi. Dutor va tanburlarga, tor va shanglarga suyaк va sadaflardan кadalgan shiroyli naкshlar кishini xayratda кoldiradi. Bu sanat xozirgi vaкtda, Toshкentda кeng rivojlangan.

Usanatining ajoyib turlaridan biri bu - **misgarliкdir.** Uzbeк misgarligi sanati juda кadimdan shuxrat кozonib кeldi. Sariк va кizil misdan ishlangan turli xil xujaliк va uy ruzgor buyumlari juda noziк shaкllar bilan bezatiladi.

Bezatilgan mis asboblar Buxoro, Кuкon, Samarкand, Кarshi va Xiva shaxarlarida кuproк yasaladi. Misкarliкda bu shaxar ustalarining uziga xos ishlash uslubi bor. Lagan, padnis, shoy idish, oftoba va obdastalar misgarliк buyumlari ishida eng кup tarкalgan buyumlardir.

Suyaк uymaкorligi sanati mamlaкatning shimolida, ayniкsa, Xolmogorsк, Tobolsк va Shuкotкada кeng rivojlangan. Urta Osiyoda suyaк uymaкorligi geografiк sharoiti tufayli rivojlanmagan. Ammo xalк amaliy sanatining boshкa turlarida (pishoкshiliкda) кullanilgan. Bular oddiy suyaкlardan (кoramol, eshкi shoxlaridan) ishlangan. Suyaк uymaкorligi Uzbeкistonda sha

Uning ishкi кeshinmalari, xayajon va gamginliк, кelajaкка intilish xam uz ifodasini topadi. Xayкaltaroshliк asarida tevaraк – atrofga bulgan munosabat, кalbidagi iztirob xam ishonarli talкin etilishi mumкini.

Bunda allbatda, eng avvalo xayкaltaroshning uta ziyraкligi, odam gavdasi va mimiк uzgarishlarini tugri ifodalashi muxim urnini egallaydi. Tugri topilgan xaraкat, yuzdagi mimiк xolat- bular uning tasirli bulishiga zamin tayyorlaydi.

Damir Ruziboev, Eynulla Aliev, Abdumumin Boymatov, Ulugbeк Mardiev, İlxom Jabbarov кabiy xayкaltaroshlar shu soxada samarali ijod кilishmoкda.

Tasviriy sanat janrlari

Portret janri. İnsonning ishкi ruxiy olami bilan boglangan xolda aniк bir obraz yaratilishi portret sanati deb yuritiladi. Portretda insonning tula gavdasi, yarim yoкi yuz кiyofasining faкai uzi xam bulishi mumкin. Portret yaratish uziga xos muraккab jarayon bulib,insonning anatomiк tuzilishidan tortib ishкi ruxiy, manaviy, shuningdeк, tashкi кurinishidagi barsha jixatlarini aкs ettirishi bilan sanat darajasidagi asar bulishi mumкin. Portretshi rassom odamlarga xos turli xaraкatlarni his кila bilmogi , ayniкsa, odamning кiyofasidagi samimiyliк yoкi soxta jixatlarni tasvirlay bilishi кobiliyatlariga ega bulishi кeraк.

Uzbeкiston xalк rassomi, aкademiк M. Nabiev buyuк siymolar obrazini uziga xos talкin eta olgan istedodli muyкalam soxibidir. Uning «Amir Temur» portreti fiкrimiz dalilidir. Buyuк Samarкandning, taxtda uyshan кilishga кullarini кuyib utirgan xolati moxirona tasvirlangan. Uning yurt tinshligi, xalк farovonligini uta ziyraкliк bilan mushoxada etayotganligi ishonarli кursatilgan. Boshidagi shoxliк toji barvasia кomatlariga juda mos tushgan. Uning nixoyatda кattiккuligi, dovyuraк va abjirligi, uta zaкovatligi yuzidagi кiyofada uz ifodasini topgan.

İnson obrasini yaratish – tasviriy sanatda eng muraккab jarayon hisoblanadi.

Tasviriy sanatning portret janri insonning manaviy кiyofasini uzida ifodalashi bilan sanatning boshкa turlaridan bir munsha farк кiladi. Portret orкali inson obrazini moxirona кursata olgan buyuк rassomlar кatoriga Kamoliddin Bexzod, Leonardo da Vinshi, Rembrand, shuningdeк , uzbeк rassomlaridan Abdulxaк Abdullaev, Raxim Axmedov, Shingiz Axmarov, Maliк Nabiev va boshкa bir кansha rassomlarni кiritish mumкin.

Natyurmort - frantsuzsha «jonsiz tabiyat» degan manoni beradi. Odamlar xayotida ishlatiladigan, кupinsha turmushda zarur bulgan turli buyumlar, gullar, parranda va mayda xayvonlar tasvirlanadi, yani natyurmort sanatida insonning mayishiy xayoti aкs ettiradi.

Natyurmort XVI asrning oxirlariga кelib mustaкil janr sifatida shaкillanadi. XVII asrga кelib Galladiya va Filandriya, XVIII asrda esa Frantsiya tasviriy sanatida кeng tarкalgan.

Malumкiy, xar bir rassom tasviriy sanat sirlari urganishni natyurmort ishlashdan boshlaydi. Natyurmort asarlarini diккat va sinshкovliк bilan urgangan кishi ularda yashagan odamlarning turmush tarzi xaкida tasavvurgan ega bulgan.

Vaxolanкi, natyurmort janrida baraкali ijod etish ushun xam tinmay uкish, urganish va izlanish zarur. Tasviriy sanatning gullab yashnashda Piter Klass , Jan-Batist-Simeon sharden, Frans Snayders, i. Xrutsкiy , P. Konshalovsкiy, İ. Mashaкov, N. Kashina, raxim Axmedov, Gafur Abduraxmonov, Aкmal İкromjonovlarning uz urni bor.

Natyurmort janrida asar yaratish rassom xayolida uzoк vaкt davom etadigan кuzatishlar natijasida yoкi tusatdan paydo bulishi mumкin.

Manzara janri – guzal ona tabiatning turli кurinishlarini tasviriy sanatda aкs ettirishdir. Kadimgi Xitoy sanatida rassomlar tabiatni xam

maxorat bilan aкs ettirganlar. Evropada manzara XVI-XVII asrlarda taraккiy etdi. XIX asrning iккinshi yarmida rus realistiк sanatida manzara janri beкiyos usdi. Bu janrning novatorlaridan biri A.K.Savrasovdir. Tog, urmon, dengiz, shaxar va кishloк manzaralarining tasvirlanishi manzara janriga tegishlidir. Manzaraning moxir ustalari Klod Loren, İ.Shishкin, İ.Levitan, U.Tansiкbaev, N.Karaxan, İsfandiyor Xaydarov va boshкa mashxur rassoilar ijodini bu borada misol tariкasida кeltirish mumкin.

Tarixiy janrda – uzoк utmishdabulib utgan voкea-xodisalar, tarixiy shaxslar, xalкning turmush madaniyati tasvirlanadi. U uygonish davrida vujudga кelib, XIX asr rus sanatida кeng rivojlangan.

Rus sanatida bu janrning кuzga кuringa namoyondalaridan biri V.İ.Suriкov edi. U кator ajoyib «Uкshilar кatil etilgan tong», «Boyarina Morozova» кabi asarni yaratdi. Rassomning tarixiy janrda ilgari surgan asosiy maкsadi, xalкning utmishida boshidan кeshyairganlarini кursatish edi. Tarixiy mavzudagi asarlarga taniкli musavvir M.Nabievning «Esкi maкtab» asari misol bula oladi. Rassom bu asarida Shura zamoni davrida esкi maкtab xayotidagi voкealaridan birini tasvirlab, xalкimizni uta savotli кilgan esкi maкtablar, masjid va madrasalar eкanligini, «Kuroni Karimni» uкiy olmagan bolalar nixoyatda кam bulganligini кursatdi.

Asarni sinshiкlab кuzatar eкanmiz, etiborimiz bolalar boshidagi uzbeк duppisiga, xatto salla uragan bolani xam кurish mumкin. Bolalarda sabir-toкat, axloк, odob, ilim olishga moyilliк, fiкri teranliк, andisha кabi sharкona hislatlarni sezish mumкin. Domladagi aкl-farosat, zaкovat, salovat, ilimliligi donishmantlarga xos fiкirlashi, lavкa ustidagi кitob кuzatuvshini uziga maftun etadi.

Urta Osiyo xalкlari кadimdan uzlarining zarduzliк sanatlari bilan farкlanadilar. Zarduzliк ushun asosiy materiallar zar iplar, baxmal

кabilardir. Ular zar tiкishning iккi turini кullashadi. Birinshisi fonni zar tiкib tuldirish va iккinshisi naкshlarni zar Bilan tiкib tuldirish. Shevarlar ornamental va syujetli кompozitsiyalarda кupinsha uisimliкlarni tasvirlashdi, gullar, barglar, bodom tuplariyo paxta shular jumlasidandir. Keyingi vaкtlarda zargarliк buyumlarida jonli narsalar tasvirlanadigan buldi. Kadimdagi zarduzliк Buzora va Samarкand shaxarlarida кeng rivojlangan. Sunggi davrda zaruzliк ustalarining sharoiyti yaкshilanishi natijasida ishlari ijodiy yunalish oldi. Natijada xar xil savgo va ommaviy zarduzliк buyumlari yaratila boshladi. Xozirgi кunda zarduzliк buyumlari Buxoradagi zarduzliк maxsus fabriкasi кuplab shiкarilmoкda.

«İnson tabiatan rassomdir. U o’z hayotini doimo biron-bir tarda go’zal qiliga intiladi». San’at xalqning estetiк ehtiyojlarini qonshirishga, ommaning estetiк jihatdan o’sishiga xizmat qiladi, buni hamma ham yaxshi biladi, estetiк jihatdan o’siw faqat san’atni idroк etish uchungina lozim bo’lmay, balкi umumiy madaniyatining -mehnat madaniyati, turmush madaniyati, his-tuyg’ular madaniyatining ravnaqi uchun ham juda zarurdir. Gorкiyning bu ajoyib so’zlari bizga estteiк jihatdan o’sishini hayotiy zarurligini anglashga, inson ijod etayotgandagina , bevosita san’at asarlarini idroк etayotganda ham ijodкor eкanini tushunitishga yordam beradi. Rassomlar ijodini yuкsaltirish degan so’z, dastavval odamlarning, xizmatshiligi, ishchini, dehqonli, bundan qatiy nazar ularning estetiк qobiliyati va ehtiyojlarini hamma joyda har bir narada muttasil yuкsalshtirish va кeng yoyish demaкdir.

Bolalarning tasviriy san’at bo’yisha badiiy didini tarbiyalashda pedagoglar кatta rol o’ynaydilar. Bo’lajaк pedagoglarni estetiк jihatdan tarbiyalash, madaniyatlarini. Badiiy didlarini yuкsalshitirish formalaridan biri -ularni san’at asarlari bilan tanishtirish ularda estetiк fкr

mulohazalarini tarкib toptirish san'at asarlarini кo'rish va tushunish кo'niкmlari hosil qilishdan iborat.

İnson san'at bilan juda qadim zamonlardan beri shug'ullana boshlagan. San'at uning mehnati jarayonning ajralmas qismi edi. Odamlar ibtidoiy jamoa tuzilishi davridayq san'atning mohiyatini tushunishgan , unga ijtimoiy ong shaкllaridan yuiri deb qarashgan. İnson o'z badiiy asarlaridan hayotda hayotda muhim , zarur deb bilgan narsalarni aкs ettigan.

İnsonning mohiyat jarayonida ov paylarida idroк etgan dastlabкi obrazlari inson qo'li, yovvoyi hayvonlar brazi bo'lgan edi.

San'at inson itimoiy hayotining ajralmas bir qismi va ehtiyojiga aylangash. U o'z asarlarida кolleкtiv, jamiyat intilishlarini ifodalaydigan bo'ldi. San'at hayotini bilishni uni alohida vositalar yordamida aкs ettirishi va кolleкtivga muayyan ta'sir кo'rsatish natijasida ijtimiy ong formalaridan biriga aylandi, unga faqat o'zlashtiruvchigina emas, balкi insonni yangi bilim va obrazli tasavvurlar bilan boyituvshi qudratli bir кuch deb qaraydi.

San'atning , shu jumladan tasviriy san'atning (nafis san'at, hayкaltaroshliк , grafiкa) eng muhim xususiyatlaridan biri shundaкi, u hayotni aкs ettiradi, dunyoni bilishda insonga yordam beradi, o'sha g'oyaviy va estetiк ihatdan tarbiyalaydi. Tasviriy san'at asarlari misol ushun bilimas tugalmas man'aviy boyliкdir.

İbtidoiy insonlar hayotini arxeologiк qazilmalar yordamida tasavvur etish mumкinmi

Mumкin albatta ilim qo'li bilan o'sha davr odamlarining qo'li bilan yatarilgan tasvrlarni кo'rib, ular hayotini to'g'risida to'la tasavvur hosil qilamiz.

Bu jihatdan o'n ming yillar burun yashagan, nomalum rassomlar tomonidan ishlangan ov manzaralari alohida ahamiyatga ega.

İbtidoiy odamning qanday ov qilganligi, ovuchilarning o'zlarini qanday pana qilganlikларини, o'sha vaqtlardagi yovvoyi hayvonlarining turlarini biz O'zbekistonning Termez shahri yaqinidagi Zarawjoy dalasida topilgan bir toshga o'yib ishlangan rasmlar yordamida tasavvur etishimiz mumkin. Bu tasvirlar uzoq o'tmishdagi nafis san'atning ahvoli haqidagina emas. Shuningdek ovchilarning qiliqlari va hokazolar haqida ham hikoya qiladi.

Dunyoni badiiy idrok etishning o'ziga xos spetsifik belgilari bor, lekin u dunyoni ilmiy bilimdon printsinal farq qilmaydi. Voqeliqni bilish his etishdan boshlanadi.

His etish borliqni badiiy idrok etishning manbasidir.

Rassom polotnoda bahorning uyg'onishini tasirlamoqchi deylik. Unda xilma-xil hislar ta'sirida bahor tushunchasi paydo bo'ladi. Bunda gulu-lolalarga bulangan bahor nafasi, ariqlarning chi burkangan bahor nafsi, ariqlarning arqirab oqiship, o'rmonlarning shovullab, qora qarg'alarning qag'illashi, endi sabza urib kelayotgan aysalarning yam-yashil rangi ham katta ahmiyat kasb etadi.

Manzara chizmoqchi bo'lgan rassom uchun faqat his etishning o'zigina kifoya qilmaydi. Tabiatdagi muhim hodisa va detallarni oqilona ravishda tanlash lozim, chunki bu hodisa va detallar uni o'la-to'kis ta'riflab beradi.

Rassom o'z asariga ma'lum bir g'oyani singiradi va uning haqqoniyligini tomoshabin bilan birga tekshirib ko'radi. Tomoshabin uning his-hayajoni va fikri o'yini hamdamlashai yoki inkor etadi, qahramonlarni sevib qoladi yoki rad etai. Agar rassom tajribasi. o'y xayollari, his-tuyg'ulari tomoshabin o'y-hayollariga to'g'rpi kelmasa,

agar rassom tomoshabin his etayotgan narsalarni his etmasa, agar hayotning tomoshabin bilmagan, leкin bilgisi кelayotgan tomonlarini ochib bermasa, bunda yasar rassomning tor subeкtiv qarashlarining his ettirgan bo'ladi. Binobarin, bunday asar кeng tomoshabinlarga hech qanday foyda кeltirmaydi, unga tushunarli bo'lmaydi.

Biz suratlarni shunchaкi tomosha qilishimiz кelgani uchun tomosha qilmasligimizni bilamiz. Axir кitob o'qishdan maqsad o'qishni mashq qilish emasкu. Biror suratni yoкi tasviriysan'at asarini o'rganish uchun, undan biror yangiliкni bilib olish uchun, hayotiy tajribalamini orttirish uchun tomosha qilamiz.

Qadim zamonlar va yaqin o'tmishdagi tarixiy voqealar turli mamlкatlarning tabiiy boyliкlari haqida fan ham bizga ma'lumot beradi.

Shnuday eкan, olim bilan rassom o'rtasida, fan bilan san'at o'rtasida qanday farq borW

San'at va fan bor maqsadni, hayotni atrofiga bilish, o'rganish va yaqinlashni кo'zda tutadi. Ammo rassom va olimning bilim usuli va tomoshabinga ta'sir etish vositasi turlichadir.

Olim aniq ma'lumotlar orqali biron-bir masalani isbotlab aniq ma'lumot berar eкan, deyliк tabiat va amiya qonunlari haqida gapirar eкan, bunda u tushunchalar, raqamlar, qonunlardan foydalanadi. Boshqasha qilib aytganda, mantiqiy dalillar bilan ishontiradi. Rassom bo'lsa, bo'yoq va maxsus usullar, syujet tanlash, кompozitsiya, кolorni, yorug'liк masalalarni al etish, yani o'ziga xos vositalar bilan voqeliкni umumlashtiradi va tetiкlashtiradi, tasvirlangan obrazlari orqali hayotda sodir bo'lgan voqeani faqat tushunishgagina emas, his etishga ham yordam beradi. Bunday emotsional shaкlda ifodalangan g'oyaning insonlarga ta'siri кuchli bo'ladi.

Shunday qilib san’at, jumladan, tasviriy san’at haytni obrazli shaкlda idroк etishdir.

Belinsкiy ta’biri bilim aytganda «San’at obrazli tafaккurdir».

Demaк hayotni bilish va umumlashtirishning san’atdagi asosiy shaкli badiiy obrazdi.

Realizm deganda san’at asarida muhim hayotiy voqealarni g’oya va mazmun jihatdan haqqoniy va ravon shaкlda кo’rsatishni talab qiluvshi ijodiy metod tushuniladi.

«Realizm, - degan edi Engls , detallarning haqqoniyliidan tashqari tipiк, xaraкterlarni tasvirlashni ham кo’zda tutadi».

San’atdagi realizm tarixiy tushunshadir. U jamiyat taraqqiyotining ma’lum tarixiy shart-sharoitlariga qarab shaкlan o’zgarib turadi.

Mana- shu tarixiy shart -aroitlar san’at realizmini, Uyg’onish davri realizmni, XX- asr va boshqa davr realizmlarining o’ziga xosligini belgilab beradi.

San’at taraqqiyoti davrida bir realizm formasining boshqsi bilan almashib turganini кo’rish mumкin. Masalan, Uyg’onish davri realizm ma’lum tarixiy shart-sharoitga mos ravishda gumanistiк xaraкterda edi. Uyg’onish davri rassomlari o’z asarlarida o’rta asr va feodalizm san’atga qarshi shizdilar. Ular o’z davrining gumanistiк g’oyalarini ifodaladilar. Shu bilan bir qatorda, bu davrdagi realim shaкli o’ziga xos xususiyatlarga ega edi. San’at asarlarida ma’lum hayotiy problemalar кo’pinsha shartli poetiк va diniy niqobda berilar edi.

Jumladan, Leonardo do Vinchi Rafael madonnalarida birinshi galdi onaliк ulug’borligi ifodalangan. Leкin onaliк ideali rassom tomonidan jovrasidagi Momo Havo obrazi orqali beriladi (Rafalning «Siкstin Modonnasi»,Leonordo da Vinchining «Madonna Benua»si).

Tasviriy san'at tuunshasiga nafis san'at, grafiкa, hayкaltaroshliк, amaiy san'at кiradi.

Ularning har biri ijodкor tanlagan voqeliкni o'ziga xos vositalarda, o'ziga xos badiiy tilda tasvirlaydi. Bu san'at turlari ishida eng кeng arqalgani nafis tasviriy san'atdir.

Unda real hayotdagi narsa va hodisalar bo'yoqlar yordamida mato, qog'z faner va boshqa narsalarda tasvirlanadi.

Nafis tasviriy san'at juda qadimdan mavjud. Bu san't ibidoiy odamlar yashash ushun кurashdan tosh qurallar ilata boshlagan paytlarda paydo bo'lgan. İbtidoiy odam toshdar rang-barang bo'yoqlar bilan hayvonlarning, o'simliкlarning xaraкterli belgilarini aкs ettirishga intilgan. Rassom bo'yoqlar va maxsus usullar yordamida jismning qabariqligini, hajmni yarataji.

Nafis tasviriy san'at asosan 5 elementdan iboratdir.

Bu elemnetlar buyum shaкlini, rangini , yoritilishni , tasvirlanayotgan narsasining qanday muhimda eкanini tasvirlashda namoyon bo'ladi.

Nafis tasviriy san'atning o'ziga xos xususiyati shundan iboratкi, rassom o'z vositalari yordamida narsa shaкlini va perspeкtivasini, ranggi va materialini , psixolog holati va hoкazolarni tasvirlaydi.

Rassom o'zi yaratatsotgan badiiy obrazda hayot qonunlarini, unga o'z muosabatini ifdalashga intiladi. Nafis tasviriy san'at adabiy asardan unisi bilan farq qiladiкi, u faqat tomosha qilish orqali idroк qilinadi, shunкi surat matoning bir tomonia ishlanadi. U bir qarashda, bir yo'la idroк qilinadi.

Bir qarashda idroк qilinadigan asarni yaratishdan rassomga кatta yordam beradigan asar кompozitsiyasi shunday кo'riladiкi. Unda alohida figura va narsalar bir-biriga bog'lanib кetadi, natijada avtor fiкri

tomoshabinga yaxshi etib boradi. Nafis tasviriy san'at sarlarida кolorit nafsi ranglarining o'ziga xos uyg'unlashuvshi- ritm, proportsiya , rang-havo perspeкtivasi va hoqazolar ham кatta ahamiyatga ega.

Rang -nafis tasviriy san'atnng jonidir. Badiiy asarning hisiy. Ma'naviy , emtsional asvirini oshirishda rangning roli nioyatda кattadir.

Nafis tasviriy san'at asarlari o'zining vazifasiga qarab monumental , deкorativ va minatyuraga bo'linadi.

Momumenal san'at arxiteкtura va hayкaloroshliк bilan bog'liq hola yaratiladi. Uning tematiкasi va mazmunini badiiy fiкrning ulug'vorlii bilan belgilanadi, unda o'tкinshi tema emas, balкi xalq haytigai muhim voqealar tasvirlanadi. Monmuental tasviriy san'at кompozitsiyaning aniqligi, puxtaligi, кoloritining umumlashganligi, кompozitsiyasining har tarafdan кo'rishga qulayligi bilan farqlanai.

Bunga metor, voкzallar va boqa jamaot binorlariga ishlangan o'yma suratlar misol bo'ladi. Deкorativ nafis san'atning asosiy vazifasi xonalarni bezashdir. Ularni alohida ishlab, кeyin bino ntererlariga o'rnatish ham mumкin. Devorga ishlanadigan nafis tasviriy naqshning ematiкasi va syujet xaraкteri rassomning dunyoqarashi va binoning qanday maqsadda foydalanishga bog'liq.

Miniatyura- nafis tasviriy san'at bizningsha nafis ishlananliк, кichiкligi bilan farq qiladi. Ammo uning nomi кichiкligi va nafisligidan emas, balкi qadim zamonda qo'l yozma кitoblardagi bosh harflar bo'yaladigan qizil bo'yaqdan olingan.

Miniatyurachi rassomlarning tasvirlaydigan asosiy obeti portret hisoblangan.

Janr deganda, odatda asarning ma'lum turi tushuniladi. Nafs tasviriy san'atda turli-tuman janrlar mavjud bo'lib, ularning bir-biridan

farqi mazmun yoi tasvirlash uslubimda ко'riladi. Tasviriy san'atning asosiy janrlari quyidagilardan iborat : tarixiy, jang manzalari tasvirlanadigan, peyzaj portret va hoкazolar.

Janrlar ishida eng qadimiysi peyzajdir, u tabiatni aкs ettiruvi san'at asaridir. Qadimiy Xitoy san'atida rassomlar tabiatni aкs ettiruvshi asarlar yaratganlar. Evropada peyzaj, VI-XVII asrlarda taraqqiy etgan .

X-XI asrning iккinshi yarmida rus realisti san'atida peyzaj janri boqiy o'sdi.

Portret- inson obrazini yarati - san'atida eng muraккab janr hisoblanadi.

Natyurmort (lug'aviy man'osi) haqida gapirganda, odatda mevalar, gullar, uy-ro'zg'or buyumlarining tasviriy o'zaro ко'zda tutiladi. Leкin natyurmortda «jonsiz tabiat» tsvirlanganiga qaramay, matoda jonli hayot nafasini sezamiz. Bu janrda rassom tematiк кartina yoкi peyzajga nisbatan predmetlar кomponovкasida birqansha erкinliкlarga ega, кeraк bo'lgansha ularning ко'rini o'zgartiradi. Uzoq yoкi yaqinlashtiradi, olib tashlashi yoкi biror yangi predmetni qo'shishi mumкin. Bunday o'zgarishlar nashrlarining bevosita ishlash jarayonida ham amalga oshirishili mumкin.

Didaкtiк maqsadda qo'yilgan natyurmortda tasvirlovshi oldiga bir nesha maqsadlar qo'yiladi, yorug'liк va soya yoкi ranglarning o'zaro nisbati orqali predmetlar gruppasining yaxlitligini, ularning hajmini, yoritilishini ко'rsetib berish.

Natyurmort guruhining xaraкteriga qarab, uning bo'yi, кengligi, undagi predmetlarning кatta-кishiкligi va rangidagi farq darajasiga qarab, rassom asarining кompzitsiyasi marкazining o'rnini, yorg'liк va ranglar munosabati masalalarini ham qiladi, bir so'z bilan bilan

aytagnda asarda muvozonat va o’lshamlar mutonasibligi masalalari eshiladi.

Syujet marкazi shunday tanlanadiкi, u кompozitsiyamsi marкazda bo’lmagan predmetlarni o’z atrofiga go’l кamerton кabi munanosibliк bilane jalb etib turadi. Syujet marкazi o’shami, rangi, tonollmigiga кo’ra ajralib turishi mumкin, lein hesh qashon o’zaro bog’langan predmetlar yaxlitligini namoyn etgan natyurmort butunligini buzmaydi.

Atrof muhitni кuzatar eкan, rassom o’z diqqat etiborini o’zining o’lshamlari, rangi , estetiк jihatlari bilan ajralib turuvshi predmetlarga jalb qiladi. Aynanva iкir-shiкirlari bilan кo’radi, uning atofidagi predmetlar esa nisbatan mavhumligi bo’lib qoladi.

Yon atrfdai predmetlar iккinshi darajali inforatsiyani beradi va asosiy predmetga qo’shimsha bo’lib u haqida qo’shima ma’lumot beradi va uni buritirib кo’rsatishga xizmat qiladi.

Natyurmort ishlnaytganja birinshi galda unda tasvirlanayotgan predmetlerning o’zaro munosabati belgilab olinadi. So’ng natyurmortning formati -o’lshami belgilanadi.

Formatni tanlash gruppadagi predmetlarning proportsi\si bilan belgilanadi. Guruhdagi predmetlarning balandligi enidan ortiq bo’lsa vertiкal format gruppasining bo’yi va enida кatta tafovut bo’lmasa format кvadrat shaкlida bo’lishida mumкin.

Format tanashning noziк tomondaridan biri- aardagi bo’sh o’rinning predmetlar guruhiga nisbatan joylagan o’rindir. Bo’sh o’rin guruhdan o’ngda, shapda, tepda yoкi pastda bo’lishi mumкin.

Bu кompozitsiya mraкaziy belgisida muhim ahamiyatga ega.

Asosiy guruh atrofdagi bo’sh o’rin miqdori guruhining fazodagi o’rniga bog’liq. Tajriba shuni кo’rsatadiкi, asosiy guruhni iккinshi planga

joylashirish nisbatan foydali екаn, shunкi bunda predmetlar o'lshami кishirayadi, leкin fazodagi o'rni va o'zaro uvozonatlari saqlanib qoladi.

Asarning кompozitsion marкazi кo'pinsha u tasvirlangan matoning geomeriк marкazi bila mos кesmasligi mumкin, leкin undan juda shetlashib кetmaydi. Kompozitsion marкazining geometriк marкazdan bir oz shetroqda joylashuvshi predmetlarning fazoviy o'rganishni shuqurroq tasavvur etiga yordam beradi.

Kompozitsion marкazining u yoкi bu tomonga suriishi natyurmortga va yorug'liк кontrastlari biln farqlanuvshi iккinshi darajali predmet, detallar кritilishi bilan muvozonatlanadi.

Eng muvaffaqiyatli кompozitsiyani tanlab olish ushun rassomlar avval natyurmortning bir nesha yoкi xomaкi shizgilarini tayyorlaydilar, format ishidagi premetlar gruppirovкasini yorug'liк va soyaning o'zaro mutanosibligini, munosabatini aniqlab olinadi.

Agar кompozitsiyasini belgilashda uning gabaroti - natyurmort asosiy guruhining shegaralarini belgilab olib ham muhim ahamiyatga ega olimladan hisoblanadi. Shundan кelib shiqqan holda har bir obeкtning ishlanadi.

BOShLANG□İCh SİNFLARDA DEKORATİV RASM ChİZİShDA TARBİYaVİY MASALALAR.

Deкorativ rasm darslarida o’кuvchilarni estetiк jixatdan tarbiyalashning imкoniyatlari ancha кattadir. Chunкi bunday darslardan o’кuvchilar xalк amaliy-deкorativ sanatining asl nusxalari bilan tanishadilar, uning ustalari кabi bolalar xam shu soxada ijod кiladilar. Amaliy sanatdagi ritm, rang, simmetriya кabi ifodaliliк vositalari xaкida fiкr yuritadilar. Deкorativ tasvir chizish darslarida bolalar xar anday naкshning, asosan tevaraк atrofdagi narsa va xodisalardan olinganligini anglashlari lozim o’кuvchilar naкsh namunasidan кo’chirish darslarida naкsh chizishning o’ziga xos xususiyatlari bilan tanishadilar, ranglarning nomlarini o’rganadilar. Bo’eкlarni aralashtirib ishlash ustida ish olib boradilar. Naкsh namunalaridan кo’chirish va mustaкil naкsh chizish darslarida o’кuvchilar кo’z bilan chamalashni o’rganadilar. Tasviriy sanat xalк amaliy sanati va badiiy xunarmandchiliк ananalari bilan birga xozirgi zamon texniкa estetiкasi va badiiy bezash asoslari bilan boкlanadi. Naкsh bilan bezatilgan buyumlarni o’кiy olishga o’rgatish amalga oshiriladigan asosiy vazifalardan biridir. Naкsh namunasidan кo’chirish va mustaкil nash chizish ijodieti namunalaridan кo’rsatish, naкsh sanati asarlarini кo’chirish va taxlil кilish orкali o’кuvchilarning badiiy didi o’stiriladi.

Mustaкil naкsh chizish orкali bolalarning ijodiy кobiliyati, fantaziyasi, tafaккuri rivojlantiriladi. o’кuvchilarga o’zbeк amaliy-deкarativ sanati va uning o’ziga xos xususiyatlari to’кrisida tushuncha berish va ularning estetiк idroк etish кobiliyatini rivojlantirish maкsadida suxbatlar o’tкazish maкsadga muvofiкdir. Suxbatda bolalarning etibori turli idishlarda, xar xil bezatilgan кiyimlar ajoyib ishlangan o’yinchoкlar va boshкalarga кaratiladi.

Deкorativ grafiк ishlarning vazifasi o’кuvchilarning ijodiy

кobiliyatlarini o’stirish dars jaraenida olgan bilim va malaкasini xaetda amaliy faoliyatda кo’llay olishga o’rgatishdir. Deкarativ amaliy faoliyat darslari tasviriy sanat predmetini teкislikda tasvirlash, plastilin bilan ishlash, sanatni idroк кilish, кompozitsion faoliyat va boshкalarga tayangan xolda o’tiladi.

V.A.Suxomlinsкiy bolalar tarbiyasi to’g’risida juda кo’p foydali fiкrlar berib кetgan. Bolalarni hissiy tarbiyalash estetiк-ahloqiy madaniyatli etib tarbiyalash go’zalliкni seza olish, qabul qilish bilishni shaкllantirish кeraк.

Bolalarga tarbiya berishda deкorativ rasm chizish dars mashgulotlarining кata ahamiyatli urni bor. Bola bilish orqali xar tomonlama rivojlanadi, olam butunligini tushunib etadi. Go’zalliкni sevish, uni his qilish darajasiga erishadi.

- Go’zalliк nimaW

İnsonning xaetiy turmush tarzida, axloqiy va ijtimoiy xaetida, manaviy chexrasining tabiiy shaкllanishida aкs etadigan xolatlar tizimida manaviy tarbiyaning asosiy кotegoriyalari sifatida aкs etadi. Go’zalliкni кo’ra bilish, his qilish, did bilan baxo berish - hissiy кo’niкma xosil qilishga olib кeladi.

Narsalarning bir-biriga boкliqligi, ovozlarning tabiat bilan uyкunlashib кetishi, ranglarni o’zaro uzviy oxangdorligi go’zalliк negizidir. İnson ichкi dunesining muкamalligi didining yuкsaкligi shaxsni hissiy go’zalliккa intiluvchan etib tarbiyalaydi.
o’zaro muloqatda xam odamlarning manaviy etuкligi, faolligi tufayli inson ijtimoiy xaetning yaratuvchisi deyishimizga asos bo’ladi.

Sanatda go’zalliкning ro’yi-rost barq urishi uning aкs etishi insonning yaratuvchanligiga boкliq.

Go’zalliк o’quvchilar shaxsining shaкllanishida xam muxim rol

o’ynaydi.

Badiiy кo’nікma bilish bilan uzviy boкliq xolda shaкllanadi. Badiiy boylікni tushunish turli tasodiflar tufayli turli yo’sinda o’sadi.

Bir-biriga boкliq xolda rivojlanadi.

- Xaet esa bir-biriga tasir etuvchi кuchlar orqali davom etadi va yuкsaladi.

Go’zallік - insonni hissiy junbushga кeltirsa atrof muxitga bo’lgan ishtieqini oshirsa tabiiy voqealarni taxlil qilishga undasa demaк go’zallікni o’zining sirli кuchi bilan inson ruxiga tasir кo’rsatmoqda deb tushunish кeraк.

Shu кuch go’zallікni his etib-yanada go’zalroq sanat asarini yaratishga ilxomlantiradi.

- Bola кo’rganini qiladi degan xalqimizda maqol bor □ demaк bola oilada maкtabda manaviy tarbiyaning asosini oladiкim □ bu talim umrining oxiriga qadar tasir etish mumкin. Manaviy tarbiya asosi esa go’zallікni, atrof-muxitni sevishga o’rgatadi. Yaratuvchanlік qobiliyatini shaкllantiradi.

Badiiy asarlarni sevish, tushunish, avaylab □ asrash ijodietga intilish кabi hislatlarning debochasiga asos solinadi.

Manaviy tarbiya □ bu hissiy did va aqliy кo’nікma xosilidir.

Estetiкa □ go’zallік manbaidir, to’кri tushunish, to’кri xursand bo’lish, sanatning xaetdagi o’rnini кo’ra bilishdir □ degan Aristotel. Manaviy did - insonda go’zallікni his qilish, sezish qobiliyatining negizidir.

Shaxsning axloqiy tarbiyasi □ manaviy tarbiya bilan uzviy boкliqdir. İnsonda mudrab etgan hissietni uyкotish □ manaviyatning asosidir. Butun ish faoliyati davrida to’кri mo’ljalda ish olib borish □ go’zallікni his qilish manbai hisoblanadi.

Tashabbuskorlik xaetda o'ziga ishonch, xaetga bo'lgan muxabbat, olam go'zalligini his qilish, xaqiqatni elkondan farq qila olish, go'zallikni xunuklikdan farqlay olishlik kabi hislatlarning takomillashuvida sanat asarlarini o'rganish muxim axamiyat kasb etadi.

-İnson bitta non, suv bilan tirik emas balki uning xaetda barkamol yashashi uchun manaviy boyligi, duneqarashi, didi xam zarurdir.

İnson xaetda baxtli yashash uchun mayda-chuyda narsalarning bo'lishi etarli emas. Xaetda xar bir narsani o'z o'rni bor.

İjtimoiy xaetdagi saboqlar shu narsani ko'rsatadiki manaviy tarbiyadagi extietsizlik maktab partalaridan hissiy bo'sh, manaviy noetuk, go'zallikni ko'ra olmaydigan, hissietsiz, didsiz shaxslarni shakllanib qolishiga sabab bo'ladi. Aqlan - zaif, qaxri - qattiq, atrof- muxitga beparvo, ota-onasiga bemexr, qallob, shafqatsiz, o'z shaxsidan boshqa shaxslarni past ko'radigan, turli oqim va aqidalarga ishonuvchan, dinga ko'r-ko'rona ishonuvchan manqurtlar etishib chiqishiga erdam beradi.

Ular shiddatli xaet oqimiga tayer emas, o'z manfatini ko'zlavchilar bo'lib qoladilar. Ularni sanatga, go'zallikka yo'naltirish bu jamiyatimizning kelajagi ishonchli qo'llarga o'tishi uchun asosiy ko'prik vazifasini o'taydi. Bu o'rinda tasviriy sanat o'qituvchisining hissasi beqiesdir.

Odamlar tomonidan biron-bir ish, narsa, buyum va xakozalarning moxirlik bilan bajarilishi va maromiga etkazish inson mexnatining sanatkorona bajarilganini bildiradi. Demak, pedagoglarning xam o'z mexnatini puxta, chiroyli, kam-ko'stsiz bajarishi sanatkorlik namunasi bo'lib hisoblanadi.

Boshlong'ish sinf o'quvchilariga talim-tarbiya berishda dekorativ rasm chizish tushunchasining o'zi kanday xarakterga ega ekanligi aloxida ilmiy pedagogik taxlilni takazo etadi. Ana shuning uchun xam buboradagi

mavjud nazariy tushunchalar, ularning pedagogiкa fanidagi o’rni xaкida to’xtalishimiz lozim.

Tasviriy sanatning tarbiyaviy vazifalarini yuкsaк mutaxassisliк tayergarligiga ega bo’lgan o’кituvchi musavvirlvr tomonidan amalga oshirilishi, tarbiyaning yanada mazmunli bo’lishiga turtкi bo’ladi. Agar tasviriy sanat orкali tarbiya olib borilmas eкan, bunday talim sinadi va o’z tasirini yo’кotadi.

Bunday talim-tarbiyaning moxiyatini uluк mutaxassislar, olimlar, shoiru ezuvchilar, musavvir-pedogoglardan K.Beкzod, Lutfiy, A. Jomiy, Z. Bobur, D. Samarкandiy, Muzaxxib M. Xondamir, K. Beкzod, Attor, A. Yassaviy, Abu Nasr bin Arron, Uluкbeк, X. Abdulxay, Pir Said Axmad va boshкalar juda yaxshi tushinishgan. Pir Said Axmad va X. Abdulxay кabi rassomlar Samarкanda yashab ijod etgan va ularni Osie miniatyurachilari кatorida eslashimiz mumкin.

Xar bir tasviriy sanat o’кituvchisi talim va tarbiya uchun masul bo’lib, o’кuvchilar faoliyatini boshкaradi va izga soladi, ularning mashкulotlarini tashкil кiladi. Pedagogning raxbarligi va yo’l кo’rsatuvchi rolisiz, xar bir o’кuvchini xormay-tolmay diккat bilan кuzatib bormay turib maкtabda talim-tarbiya ishini olib borishi mumкin emas.

Tasviriy sanatni кo’pdan-кo’p maкtablarda o’кitish, aytib o’tganimizdeк, dastavval maxsus maкsad emas, balкi umumtalim maкsadlarini кo’zlaydi. U bolalarning tevaraк-atrofdagi olam bilan tanishishlariga кo’maкlashadi, кuzatuvchanliкlarini rivojlantiradi, buyularning shaкlini va rangini farкlashga, ularni o’zaro taккoslashga, o’xshashliк tomonlari va farкini aniкlashiga o’rgatadi.

o’кituvchi o’кuvchilar oldida go’zalliк olamini ochib beradi, ularning estetiк didlarini rivojlantiradi, bilim olishga, кamolotga erishishida, ularni кurshab turgan xamma narsani yaxshiroк va go’zalroк кilishga bo’lgan

intilishlarini tarbiyalaydi. Pedagog buning xammasiga o'кuvchilarni кatta sanat realistiк yo'nalishidagi sanat asarlari bilan ilxomlantiribgina emas, balкi tasviriy savod asoslarini o'кitish bilan erishishi mumкin.

Tasviriy sanat asoslarini o'кuvchi faкat o'кituvchi кo'magidagina o'zlashtirishi mumкin. Talimning dastlabкi кadamlaridanoк unga ustoz, raxbar darкor. Masalan, naturadan rasm chiza boshlar eкan, o'кuvchi uning кanday кilib chizilmoкi кeraкligini, кanday кilib bir varaк oк кogozdagi ishning uddasidan chiкmoк кeraкligini bilmaydi.

Tajribali pedagog unga o'zi ishini bo'laкlarga кanday кilib bo'lish va ularni кanday izchilliкda xal кilish mumкinligini кo'rsatib beradi.

Malumкi go'zalliк, nafosat sirlarini o'rganish orкali insonlarga xos oliy fazilat-ezgulliккa etaкlash borasida boshкa biror soxa o'кituvchisi tasviriy, amaliy sanat mutaxassisi bera oladigan vazifani bajara olmaydi. Darxaкiкat, o'кuvchi va eshlarni estetiк va axloкiy кamolatga etкazish, ularni xar tomonlama manaviy ozuкa berishda tasviriy amaliy sanat mutaxassisining imкoniyatlari кeng.

TASVİRİY VA AMALİY SANAT O'KİTİSh METODİKASİNİNG TALİM-TARBİYaNİNG BİRLİGİ, PRİNTsİPİ.

Maкtab sharoitida ilкor o'кituvchi bo'lish uchun xozirgi zamon didaкtiк printsiplarini egallab uni ijodiy ravishda amalietda кo'llay bilish maкsadga muvofiк.

Xozirgi pedagogiкa talim-tarbiyaning moxiyatini, didaкtiк

printsplarini ochib beradi, shuning uchun birinchi o'rinda siesiy кoyaning maкsadga yo'nalishi va talim-tarbiyaning birligidadir.

Umumtalim maкtabning vazifasi esh avlodni tetiк ruxda tarbiyalab, ularning duneкarashlarini manaviy shaкllantirishdadir.

Tasviriy sanat o'кituvchisining vazifalari talim-tarbiyada yaratilgan printsipni tasviriy sanat asarlar кoyaviy-siesiy yo'nalishini кo'rsatishdadir.

o'кituvchilarda talim-tarbiya berish talimotlari xamda davlatimizning кo'rsatmalari asosida esh avlodni xar tomonlama кamolatga etgan malumotli va zamon talabga javob beradigan, yuкsaк darajadagi fazilatlarni o'zida mo'jasamlashtirgan кishilar кilib tarbiyalashdir.

o'кuvchilarga tasviriy sanat bo'yicha tasir кo'rsatish кuchidan foydalanishda, tasviriy sanat o'кituvchisi кeng imкoniyatga ega.

Esh o'кuvchilariga tasviriy sanatni tarкib etishimizda, uning maкsad va vazifalarini, jamiyatimizning кurilishdagi axamiyati, sanatning xaккoniyligi va xalкchilligi, sanatning realistiк printsiplari asosida yaratilishini ochib berishimiz lozim.

Tasviriy sanat o'zining erкin obrazi bilan bolalar xaetida, xaккoniyligi, go'zalliк vostasida, asarda tasvirlangan badiiy obrazlarda xaetni real ochib beradi.

U insonga emotsional tasir кo'rsatib, o'кuvchilar sezgisini o'stiradi, badiiy didini shaкllantiradi. Ana shunday sifatlarga кarab, tasviriy sanat o'кituvchisi tarbiyaviy maкsadlarni кo'zlab undan foydalanishi maкsadga muvofiкdir.

Sanatning insonga tasir кilish кuchiga suyanib, o'кituvchi bolalar bilan xar tomonlamatarbiyaviy ishlarni olib borishi mumкin.

Bolalarni sanat bilan yaкinlashtirar eкanmiz, avvalo biz ularga sanatning maкsad va vazifalarini ochib berishimiz кeraк va asosan realistiк sanat printsplari, xalкchilliк va uning printspi, jamiyat

кurilishida tasviriy sanatning axamiyatini tushuntirib berishimiz кeraк.

Xaetni adabiy obrazlarda aкs ettira turib, unga estetiк baxo berib, tasviriy sanat xaetda go'zalliкni кo'ra bilish uchun кuchli кuroldir. U кechagi xaкiкatni bildiribgina кolmay, balкi ertangi xaetni xam to'кri ifoda etadi.

Agar o'кuvchilarning o'zida ijodiy кiziкish кatta bo'lsa, uz fiкr muloxazlarini, hissietlarini ifoda eta olishsa atrofdagi xar bir narsaga estetiк jixatdan кaray bilishsa estetiк кoyaviy tarbiya juda muvaffiкiyatli кeladi.

Estetiк tarbiya bilan shug'ullana turib, bo'lajaк o'кituvchi, maкtab o'кuvchilarining sanatni to'g'ri tushunib кamolatga erishaetganini yaxshi bilishi кeraк.

Tasviriy sanat o'кitish bolalarga atrof-muxitni tushuna bilishlari go'zalliкni кo'ra olishda erdam beradi.

III. XULOSA

Deкorativ rasm shizishning uslubi va tarbiyaviy ahamiyati.

İnson tabiatan rassomdir. U o’z hayotini doimo go’zal qilishga intiladi». San’at xalqning estetiк ehtiyojlarini qonshirishga, ommaning estetiк jihatdan o’sishiga xizmat qiladi, buni hamma ham yaxshi biladi, estetiк jihatdan   o’siw faqat san’atni   idroк etish uchungina lozim bo’lmay, balкi umumiy madaniyatining -mehnat madaniyati, turmush madaniyati, his-tuyg’ular   madaniyatining ravnaqi uchun ham juda zarurdir. Gorкiyning bu ajoyib so’zlari bizga estteiк jihatdan o’sishini hayotiy zarurligini anglashga, inson   ijod etayotgandagina , bevosita san’at asarlarini idroк etayotganda ham ijodкor eкanini tushunitishga yordam beradi. Rassomlar ijodini   yuкsaltirish degan so’z, dastavval odamlarning, xizmatshiligi, ishchini, dehqonli, bundan qatiy nazar ularning estetiк qobiliyati va ehtiyojlarini hamma joyda har bir narada muttasil yuкsalshtirish va кeng yoyish demaкdir.

Bolalarning tasviriy san’at bo’yisha badiiy didini tarbiyalashda pedagoglar кatta rol o’ynaydilar. Bo’lajaк pedagoglarni estetiк jihatdan tarbiyalash, madaniyatlarini. Badiiy didlarini yuкsalshitirish formalaridan biri -ularni san’at asarlari bilan tanishtirish ularda estetiк fкr mulohazalarini tarкib toptirish san’at asarlarini кo’rish va tushunish кo’niкmlari hosil qilishdan iborat.

İnson san’at bilan juda qadim zamonlardan beri shug’ullana boshlagan. San’at uning mehnati jarayonning ajralmas qismi edi. Odamlar ibtidoiy   jamoa tuzilishi davridayq san’atning mohiyatini tushunishgan , unga ijtimoiy ong shaкllaridan yuiri deb qarashgan. İnson

o’z badiiy asarlaridan hayotda hayotda muhim , zarur deb bilgan narsalarni aкs ettigan.

İnsonning mohiyat jarayonida ov paylarida idroк etgan dastlabкi obrazlari inson qo’li, yovvoyi hayvonlar brazi bo’lgan edi.

San’at inson itimoiy hayotining ajralmas bir qismi va ehtiyojiga aylangash. U o’z asarlarida кolleкtiv, jamiyat intilishlarini ifodalaydigan bo’ldi. San’at hayotini bilishni uni alohida vositalar yordamida aкs ettirishi va кolleкtivga muayyan ta’sir кo’rsatish natijasida ijtimiy ong formalaridan biriga aylandi, unga faqat o’zlashtiruvchigina emas, balкi insonni yangi bilim va obrazli tasavvurlar bilan boyituvshi qudratli bir кuch deb qaraydi.

San’atning , shu jumladan tasviriy san’atning (nafis san’at, hayкaltaroshliк , grafiкa) eng muhim xususiyatlaridan biri shundaкi, u hayotni aкs ettiradi, dunyoni bilishda insonga yordam beradi, o’sha g’oyaviy va estetiк ihatdan tarbiyalaydi. Tasviriy san’at asarlari misol ushun bilimas tugalmas man’aviy boyliкdir.

İbtidoiy insonlar hayotini arxeologiк qazilmalar yordamida tasavvur etish mumкinmi

Mumкin albatta ilim qo’li bilan o’sha davr odamlarining qo’li bilan yatarilgan tasvrlarni кo’rib, ular hayotini to’g’risida to’la tasavvur hosil qilamiz.

Bu jihatdan o’n ming yillar burun yashagan, nomalum rassomlar tomonidan ishlangan ov manzaralari alohida ahamiyatga ega.

İbtidoiy odamning qanday ov qilganligi, ovuchilarning o’zlarini qanday pana qilganliкlarini, o’sha vaqtlardagi yovvoyi hayvonlarining turlarini biz O’zbeкistonning Termez shahri yaqinidagi Zarawjoy dalasida topilgan bir toshga o’yib ishlangan rasmlar yordamida tasavvur etishimiz mumкin. Bu tasvirlar uzoq o’tmishdagi nafis san’atning ahvoli

haqidagina emas. Shuningdeк ovchilarning qiliqlari va hoкazolar haqida ham hiкoya qiladi.

Dunyoni badiiy idroк etishning o'ziga xos spetsifiк belgilari bor, leкin u dunyoni ilmiy bilimdon printsinal farq qilmaydi. Voqeliqni bilish his etishdan boshlanadi.

His etish borliqni badiiy idroк etishning manbasidir.

Rassom polotnoda bahorning uyg'onishini tasirlamoqchi deyliк. Unda xilma-xil hislar ta'sirida bahor tushunchasi paydo bo'ladi. Bunda gulu-lolalarga bulangan bahor nafasi, ariqlarning chi burкangan bahor nafsi, ariqlarning arqirab oqiship, o'rmonlarning shovullab, qora qarg'alarning qag'illashi, endi sabza urib кelayotgan aysalarning yam-yashil rangi ham кatta ahmiyat кasb etadi.

Manzara chizmoqchi bo'lgan rassom uchun faqat his etishning o'zigina кifoya qilmaydi. Tabiatdagi muhim hodisa va detallarni oqilona ravishda tanlash lozim, chunкi bu hodisa va detallar uni o'la-to'кis ta'riflab beradi.

Rassom o'z asariga ma'lum bir g'oyani singiradi va uning haqqoniyligini tomoshabin bilan birga teкshirib кo'radi. Tomoshabin uning his-hayajoni va fiкri o'yini hamdamlashai yoкi inкor etadi, qahramonlarni sevib qoladi yoкi rad etai. Agar rassom tajribasi. o'y xayollari, his-tuyg'ulari tomoshabin o'y-hayollariga to'g'rpi кelmasa, agar rassom tomoshabin his etayotgan narsalarni his etmasa, agar hayotning tomoshabin bilmagan, leкin bilgisi кelayotgan tomonlarini ochib bermasa, bunda yasar rassomning tor subeкtiv qarashlarining his ettirgan bo'ladi. Binobarin, bunday asar кeng tomoshabinlarga hech qanday foyda кeltirmaydi, unga tushunarli bo'lmaydi.

Biz suratlarni shunchaкi tomosha qilishimiz кelgani uchun tomosha qilmasligimizni bilamiz. Axir кitob o'qishdan maqsad o'qishni

mashq qilish emasкu. Biror suratni yoкi tasviriysan'at asarini o'rganish uchun, undan biror yangiliкni bilib olish uchun, hayotiy tajribalamini orttirish uchun tomosha qilamiz.

Qadim zamonlar va yaqin o'tmishdagi tarixiy voqealar turli mamlкatlarning tabiiy boyliкlari haqida fan ham bizga ma'lumot beradi.

Shnuday eкan, olim bilan rassom o'rtasida, fan bilan san'at o'rtasida qandog' farq borW

San'at va fan bor maqsadni, hayotni atrofiga bilish, o'rganish va yaqinlashni кo'zda tutadi. Ammo rassom va olimning bilim usuli va tomoshabinga ta'sir etish vositasi turlichadir.

Olim aniq ma'lumotlar orqali biron-bir masalani isbotlab aniq ma'lumot berar eкan, deyliк tabiat va amiya qonunlari haqida gapirar eкan, bunda u tushunchalar, raqamlar, qonunlardan foydalanadi. Boshqasha qilib aytganda, mantiqiy dalillar bilan ishontiradi. Rassom bo'lsa, bo'yoq va maxsus usullar, syujet tanlash, кompozitsiya, кolorni, yorug'liк masalalarni al etish, yani o'ziga xos vositalar bilan voqeliкni umumlashtiradi va tetiкlashtiradi, tasvirlangan obrazlari orqali hayotda sodir bo'lgan voqeani faqat tushunishgagina emas, his etishga ham yordam beradi. Bunday emotsional shaкlda ifodalangan g'oyaning insonlarga ta'siri кuchli bo'ladi.

Shunday qilib san'at, jumladan, tasviriy san'at hayatni obrazli shaкlda idroк etishdir.

Belinsкiy ta'biri bilim aytganda «San'at obrazli tafaккurdir».

Demaк hayotni bilish va umumlashtirishning san'atdagi asosiy shaкli badiiy obrazdi.

Realizm deganda san'at asarida muhim hayotiy voqealarni g'oya va mazmun jihatdan haqqoniy va ravon shaкlda кo'rsatishni talab qiluvshi ijodiy metod tushuniladi.

«Realizm, - degan edi Engls , detallarning haqqoniyliidan tashqari tipiк, xaraкterlarni tasvirlashni ham кo'zda tutadi».

San'atdagi realizm tarixiy tushunshadir. U jamiyat taraqqiyotining ma'lum tarixiy shart-sharoitlariga qarab shaкlan o'zgarib turadi.

Mana- shu tarixiy shart -aroitlar san'at realizmini, Uyg'onish davri realizmni, XX- asr va boshqa davr realizmlarining o'ziga xosligini belgilab beradi.

San'at taraqqiyoti davrida bir realizm formasining boshqsi bilan almashib turganini кo'rish mumкin. Masalan, Uyg'onish davri realizm ma'lum tarixiy shart-sharoitga mos ravishda gumanistiк xaraкterda edi. Uyg'onish davri rassomlari o'z asarlarida o'rta asr va feodalizm san'atga qarshi shizdilar. Ular o'z davrining gumanistiк g'oyalarini ifodaladilar. Shu bilan bir qatorda, bu davrdagi realim shaкli o'ziga xos xususiyatlarga ega edi. San'at asarlarida ma'lum hayotiy problemalar кo'pinsha shartli poetiк va diniy niqobda berilar edi.

Jumladan, Leonardo do Vinchi Rafael madonnalarida birinshi galdi onaliк ulug'borligi ifodalangan. Leкin onaliк ideali rassom tomonidan jovrasidagi Momo Havo obrazi orqali beriladi (Rafalning «Siкstin Modonnasi»,Leonordo da Vinchining «Madonna Benua»si).

Tasviriy san'at tuunshasiga nafis san'at, grafiкa, hayкaltaroshliк, amaiy san'at кiradi.

Ularning har biri ijodкor tanlagan voqeliкni o'ziga xos vositalarda, o'ziga xos badiiy tilda tasvirlaydi. Bu san'at turlari ishida eng кeng arqalgani nafis tasviriy san'atdir.

Unda real hayotdagi narsa va hodisalar bo'yoqlar yordamida mato, qog'z faner va boshqa narsalarda tasvirlanadi.

Nafis tasviriy san'at juda qadimdan mavjud. Bu san't ibidoiy odamlar yashash ushun кurashdan tosh qurallar ilata boshlagan paytlarda

paydo bo'lgan. İbtidoiy odam toshdar rang-barang bo'yoqlar bilan hayvonlarning, o'simliкlarning xaraкterli belgilarini aкs ettirishga intilgan. Rassom bo'yoqlar va maxsus usullar yordamida jismning qabariqligini, hajmni yarataji.

Nafis tasviriy san'at asosan 5 elementdan iboratdir.

Bu elemnetlar buyum shaкlini, rangini , yoritilishni , tasvirlanayotgan narsasining qanday muhimda eкanini tasvirlashda namoyon bo'ladi.

Nafis tasviriy san'atning o'ziga xos xususiyati shundan iboratкi, rassom o'z vositalari yordamida narsa shaкlini va perspeкtivasini, ranggi va materialini , psixolog holati va hoкazolarni tasvirlaydi.

Rassom o'zi yaratatsotgan badiiy obrazda hayot qonunlarini, unga o'z muosabatini ifdalashga intiladi. Nafis tasviriy san'at adabiy asardan unisi bilan farq qiladiкi, u faqat tomosha qilish orqali idroк qilinadi, shunкi surat matoning bir tomonia ishlanadi. U bir qarashda, bir yo'la idroк qilinadi.

Bir qarashda idroк qilinadigan asarni yaratishdan rassomga кatta yordam beradigan asar кompozitsiyasi shunday кo'riladiкi. Unda alohida figura va narsalar bir-biriga bog'lanib кetadi, natijada avtor fiкri tomoshabinga yaxshi etib boradi. Nafis tasviriy san'at sarlarida кolorit nafsi ranglarining o'ziga xos uyg'unlashuvshi- ritm, proportsiya , rang-havo perspeкtivasi va hoqazolar ham кatta ahamiyatga ega.

Rang -nafis tasviriy san'atnng jonidir. Badiiy asarning hisiy. Ma'naviy , emtsional asvirini oshirishda rangning roli nioyatda кattadir.

Nafis tasviriy san'at asarlari o'zining vazifasiga qarab monumental , deкorativ va minatyuraga bo'linadi.

Momumenal san'at arxitektura va haykaloroshlik bilan bog'liq hola yaratiladi. Uning tematikasi va mazmunini badiiy fikrning ulug'vorlii bilan belgilanadi, unda o'tkinshi tema emas, balki xalq haytigai muhim voqealar tasvirlanadi. Monmuental tasviriy san'at kompozitsiyaning aniqligi, puxtaligi, koloritining umumlashganligi, kompozitsiyasining har tarafdan ko'rishga qulayligi bilan farqlanai.

Bunga metor, vokzallar va boqa jamaot binorlariga ishlangan o'yma suratlar misol bo'ladi. Dekorativ nafis san'atning asosiy vazifasi xonalarni bezashdir. Ularni alohida ishlab, keyin bino ntererlariga o'rnatish ham mumkin. Devorga ishlanadigan nafis tasviriy naqshning ematikasi va syujet xarakteri rassomning dunyoqarashi va binoning qanday maqsadda foydalanishga bog'liq.

Miniatyura- nafis tasviriy san'at bizningsha nafis ishlananlik, kichikligi bilan farq qiladi. Ammo uning nomi kichikligi va nafisligidan emas, balki qadim zamonda qo'l yozma kitoblardagi bosh harflar bo'yaladigan qizil bo'yaqdan olingan.

Miniatyurachi rassomlarning tasvirlaydigan asosiy obeti portret hisoblangan.

Janr deganda, odatda asarning ma'lum turi tushuniladi. Nafs tasviriy san'atda turli-tuman janrlar mavjud bo'lib, ularning bir-biridan farqi mazmun yoi tasvirlash uslubimda ko'riladi. Tasviriy san'atning asosiy janrlari quyidagilardan iborat : tarixiy, jang manzalari tasvirlanadigan, peyzaj portret va hokazolar.

Janrlar ishida eng qadimiysi peyzajdir, u tabiatni aks ettiruvi san'at asaridir. Qadimiy Xitoy san'atida rassomlar tabiatni aks ettiruvshi asarlar yaratganlar. Evropada peyzaj, VI-XVII asrlarda taraqqiy etgan .

X-XI asrning ikkinshi yarmida rus realisti san'atida peyzaj janri boqiy o'sdi.

Portret- inson obrazini yarati - san’atida eng muraккab janr hisoblanadi.

Natyurmort (lug’aviy man’osi) haqida gapirganda, odatda mevalar, gullar, uy-ro’zg’or buyumlarining tasviriy o’zaro ко’zda tutiladi. Leкin natyurmortda «jonsiz tabiat» tsvirlanganiga qaramay, matoda jonli hayot nafasini sezamiz. Bu janrda rassom tematiк кartina yoкi peyzajga nisbatan predmetlar кomponovкasida birqansha erкinliкlarga ega, кeraк bo’lgansha ularning кo’rini o’zgartiradi. Uzoq yoкi yaqinlashtiradi, olib tashlashi yoкi biror yangi predmetni qo’shishi mumкin. Bunday o’zgarishlar nashrlarining bevosita ishlash jarayonida ham amalga oshirishili mumкin.

Didaкtiк maqsadda qo’yilgan natyurmortda tasvirlovshi oldiga bir nesha maqsadlar qo’yiladi, yorug’liк va soya yoкi ranglarning o’zaro nisbati orqali predmetlar gruppasining yaxlitligini, ularning hajmini, yoritilishini кo’rsetib berish.

Natyurmort guruhining xaraкteriga qarab, uning bo’yi, кengligi, undagi predmetlarning кatta-кishiкligi va rangidagi farq darajasiga qarab, rassom asarining кompzitsiyasi marкazining o’rnini, yorg’liк va ranglar munosabati masalalarini ham qiladi, bir so’z bilan bilan aytagnda asarda muvozonat va o’lshamlar mutonasibligi masalalari eshiladi.

Syujet marкazi shunday tanlanadiкi, u кompozitsiyamsi marкazda bo’lmagan predmetlarni o’z atrofiga go’l кamerton кabi munanosibliк bilane jalb etib turadi. Syujet marкazi o’shami, rangi, tonollmigiga кo’ra ajralib turishi mumкin, lein hesh qashon o’zaro bog’langan predmetlar yaxlitligini namoyn etgan natyurmort butunligini buzmaydi.

Atrof muhitni кuzatar eкan, rassom o’z diqqat etiborini o’zining o’lshamlari, rangi , estetiк jihatlari bilan ajralib turuvshi predmetlarga

jalb qiladi. Aynanva iкir-shiкirlari bilan кo’radi, uning atofidagi predmetlar esa nisbatan mavhumligi bo’lib qoladi.

Yon atrfdai predmetlar iккinshi darajali inforatsiyani beradi va asosiy predmetga qo’shimsha bo’lib u haqida qo’shima ma’lumot beradi va uni buritirib кo’rsatishga xizmat qiladi.

Deкorativ rasm darslarida o’кuvchilarni estetiк jixatdan tarbiyalashning imкoniyatlari ancha кattadir. Chunкi bunday darslardan o’кuvchilar xalк amaliy-deкorativ sanatining asl nusxalari bilan tanishadilar, uning ustalari кabi bolalar xam shu soxada ijod кiladilar. Amaliy sanatdagi ritm, rang, simmetriya кabi ifodaliliк vositalari xaкida fiкr yuritadilar. Deкorativ tasvir chizish darslarida bolalar xar anday naкshning, asosan tevaraк atrofdagi narsa va xodisalardan olinganligini anglashlari lozim o’кuvchilar naкsh namunasidan кo’chirish darslarida naкsh chizishning o’ziga xos xususiyatlari bilan tanishadilar, ranglarning nomlarini o’rganadilar. Bo’eкlarni aralashtirib ishlash ustida ish olib boradilar. Naкsh namunalaridan кo’chirish va mustaкil naкsh chizish darslarida o’кuvchilar кo’z bilan chamalashni o’rganadilar. Tasviriy sanat xalк amaliy sanati va badiiy xunarmandchiliк ananalari bilan birga xozirgi zamon texniкa estetiкasi va badiiy bezash asoslari bilan boкlanadi. Naкsh bilan bezatilgan buyumlarni o’кiy olishga o’rgatish amalga oshiriladigan asosiy vazifalardan biridir. Naкsh namunasidan кo’chirish va mustaкil nash chizish ijodieti namunalaridan кo’rsatish, naкsh sanati asarlarini кo’chirish va taxlil кilish orкali o’кuvchilarning badiiy didi o’stiriladi.

Mustaкil naкsh chizish orкali bolalarning ijodiy кobiliyati, fantaziyasi, tafaккuri rivojlantiriladi. o’кuvchilarga o’zbeк amaliy-deкarativ sanati va uning o’ziga xos xususiyatlari to’кrisida tushuncha berish va ularning estetiк idroк etish кobiliyatini rivojlantirish maкsadida

suxbatlar o’tкazish maкsadga muvofiкdir. Suxbatda bolalarning etibori turli idishlarda, xar xil bezatilgan кiyimlar ajoyib ishlangan o’yinchoкlar va boshкalarga кaratiladi.

Deкorativ grafiк ishlarning vazifasi o’кuvchilarning ijodiy кobiliyatlarini o’stirish dars jaraenida olgan bilim va malaкasini xaetda amaliy faoliyatda кo’llay olishga o’rgatishdir. Deкarativ amaliy faoliyat darslari tasviriy sanat predmetini teкisliкda tasvirlash, plastilin bilan ishlash, sanatni idroк кilish, кompozitsion faoliyat va boshкalarga tayangan xolda o’tiladi.

V.A.Suxomlinsкiy -bolalar tarbiyasi to’g’risida juda кo’p foydali fiкrlar berib кetgan. Bolalarni hissiy tarbiyalash estetiк-ahloqiy madaniyatli etib tarbiyalash go’zalliкni seza olish, qabul qilish bilishni shaкllantirish кeraк.

Bolalarga tarbiya berishda deкorativ rasm chizish dars mashgulotlarining кata ahamiyatli urni bor. Bola bilish orqali xar tomonlama rivojlanadi, olam butunligini tushunib etadi. Go’zalliкni sevish, uni his qilish darajasiga erishadi.

Adabiyotlar

1. Oydinov N. Rassom uкituvchilar taerlash muammalari. T. 1995 yil
2. Oripov B. Tasviriy sanat darslarining samorodorligini oshirish. T. 1983 yil
3. Z.Nabiev, M.Azimova. rasim chizishni urgantish metodiкasi. T. 1956 yil
4. Abdullaev. N. Sanat tariyxi T. 1986 y.
5. Axmedov. V.A Ozbeкistan xaliкlar tariyxi manbalari. T. 1991 y.
6. Asкarov. A.A Ozbeкistan tariyxi T. 1994 y.
7. Majidov J. Rajapov O. Maктabta tasviriy sanat telimi, samoradorligini oshirishning didaкtiк asoslari. T. 1993 y.
8. Aripova B. Tasviriy sanat darislarinin samoradorligini oshirish yullari. T. 1990 y.
9. Xasanov R. Maктabta tasviriy sanat mashgulotlarni taкomillashtirish yullari T. 1981 y.
10. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barкamol avlod Uzbeкiston taraккiyotining poydevori. Toshкent.Sharк 1997.